

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ФЕДОРЦОВА ОЛЕНА ГРИГОРІВНА

УДК 378:130.2:654.071:168.53

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ЕНЕРГЕТИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

Дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
ДУБАСЕНЮК ОЛЕКСАНДРА АНТОНІВНА,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка,
професор кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ХОМИЧ ЛІДІЯ ОЛЕКСІЇВНА,
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих НАПН України, (м. Київ),
заступник директора з наукової роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
МОСКАЛЕНКО АЛЛА МИКОЛАЇВНА,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 23 березня 2016 року о 13⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті http://zu.edu.ua/avto_ped.html та в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий 22 лютого 2016 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

С. Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Формування глобального ринку праці, єдиного інформаційного простору, активна підготовка України до вступу в ЄС та інтеграційні процеси в економіці висувають особливі вимоги до спеціалістів енергетичної галузі. Окрім стрімкого зростання обсягу і якості професійних знань нині інженер-енергетик повинен розвивати нестандартне мислення, комунікативні вміння та навички, здійснювати творчий підхід до розв'язання не лише технологічних, а й соціально-економічних, екологічних, науково-дослідницьких проблем. Його статус і роль як професіонала і культуротворчої особистості визначаються культурологічною підготовленістю. Радикальне підвищення рівня професіоналізму в поєднанні із загальною культурою передбачає різнобічний особистісний розвиток, формування гуманістичної педагогічної позиції на основі єдності професійної, суспільно-економічної й культурологічної підготовки.

Відповідно професійна підготовка інженерів-енергетиків стає одним із провідних пріоритетів освітньої політики держави. Так, у стратегічних законодавчих та освітніх документах України, в Конституції України, законах «Про освіту», «Про вищу освіту», у «Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті» проголошуються принципи культурологічної та полікультурної освіти.

Отже, випускник ВНЗ має бути, в першу чергу, носієм високої загальнолюдської культури і відповідної етичної поведінки.

Проблемою культурно-інженерної підготовки майбутніх спеціалістів займалися такі вітчизняні діячі інженерної школи, як В. І. Вернадський, М. Є. Жуковський, Д. С. Зернов, В. Л. Кирпичов, О. І. Коновалов, Д. І. Менделєєв та ін. Відомий фізик П. Л. Капіца, інженер за фахом, діяльність якого є яскравим прикладом реалізації високої творчої культури, наголошував на необхідності культурно-творчого виховання спеціаліста.

Ця проблема розглядається також у теоретичних працях В. І. Відгофа, Г. С. Гуна, Т. О. Завершинської, Г. Г. Квасова, Л. М. Попова, у дослідженнях О. М. Карпуніної, Н. О. Кільдішової, А. В. Нікітіна, Т. М. Синецької, методологічних статтях Л. М. Кадцина, Н. Б. Крилової, О. І. Половинкіна.

Аналіз наукових досліджень засвідчив зростання інтересу вчених до проблеми культурологічної компетентності молоді. Разом з тим, у працях сучасних педагогів недостатньо розробленими залишаються питання формування культурологічної компетентності майбутнього інженера-енергетика в процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Саме тому формування культурологічної компетентності майбутнього спеціаліста в сучасній вищій технічній школі характеризується низкою

суперечностей між: суспільними вимогами до підготовки конкурентоспроможних фахівців, що відповідають сучасним запитам на нинішньому етапі розвитку інженерних технологій, та рівнем їх культурологічної підготовки; необхідністю формування культурологічної обізнаності студентів та обмеженими можливостями її реалізації в умовах технічного ВНЗ; модернізацією навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи навчання та відсутністю науково-методичного обґрунтування технології формування культурологічної компетентності в процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу майбутніми інженерами-енергетиками; орієнтацією професійної підготовки майбутніх інженерів-енергетиків на засвоєння лише фахових знань і недостатньою мотивацією вивчення предметів культурологічного циклу.

Отже, необхідність подолання зазначених суперечностей, нагальна потреба у формуванні культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків в умовах вищого технічного навчального закладу та недостатня розробленість проблеми у педагогічній теорії й практиці зумовили вибір теми дослідження: **«Формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах Європейської інтеграції» (державний реєстраційний № 0110U002110). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 5 від 27. 11. 2009 р.) та погоджено рішенням бюро Ради з координаційних наукових досліджень у галузі педагогіки та психології (протокол № 3 від 27. 04. 2010 р.).

Мета дослідження – розробити й експериментально перевірити модель формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків.

Відповідно до мети було визначено **основні завдання дослідження:**

1) проаналізувати стан досліджуваної проблеми у педагогічній теорії та практиці, обґрунтувати сутність поняття «культурологічна компетентність майбутніх інженерів-енергетиків»;

2) визначити педагогічні умови формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін;

3) охарактеризувати структуру культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків та виокремити її критерії, показники, рівні сформованості;

4) науково обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність моделі формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків та технологію її упровадження в навчально-виховний процес вищих технічних закладів у ході вивчення гуманітарних дисциплін;

5) розробити навчально-методичне забезпечення формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків у процесі культурологічної підготовки.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх інженерів-енергетиків.

Предмет дослідження – модель і технологія формування культурологічної компетентності студентів інженерів-енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: філософські положення наукової теорії пізнання, що визначають закономірності розвитку особистості; педагогічні концепції, які розкривають пізнання як творчий процес. У роботі розкрито основи філософії освіти (В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, П. Ю. Саух); теоретико-методологічні засади професійної підготовки фахівців (О. А. Дубасенюк, Г. П. Васянович, С. У. Гончаренко), особливості вищої професійної педагогічної освіти (О. Є. Антонова, С. С. Вітвицька, С. О. Сисоєва, Л. О. Хомич); культурологічні концепції, як спосіб розгляду і пояснення феномену культури (М. М. Бахтін, І. О. Зимня, О. Л. Шевнюк); дослідження ґрунтуються на сучасних наукових підходах до формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків – компетентнісний (Л. М. Мітіна, А. К. Маркова, О. В. Овчарук, О. Я. Савченко), культурологічний (В. С. Болгаріна, Т. В. Іванова, В. В. Зінченко), системно-синергетичний (Б. Г. Ананьєв, С. У. Гончаренко, О. В. Вознюк), комунікативний (О. В. Запєваліна, І. Р. Пригожина, В. А. Личкова), особистісно орієнтований (І. Д. Бех, І. С. Якиманська, С. Л. Яценко), акмеологічний (В. М. Вакуленко, В. М. Гладкова, А. О. Деркач, Н. В. Кузьміна, І. М. Семенов), функціональний (О. М. Джеджула, Е. Ф. Зеєр та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використано комплекс взаємопов'язаних *методів дослідження*:

– *теоретичних*: аналіз, синтез, порівняння, моделювання, систематизація, узагальнення, що передбачали теоретичний аналіз науково-педагогічної, психологічної, методичної літератури з теми дослідження з

метою відбору й осмислення фактичного матеріалу, аналіз концепцій, теорій і методик для виявлення шляхів розв'язання досліджуваної проблеми; аналіз досвіду використання інноваційних технологій навчання культурологічних дисциплін;

– *емпіричних*: опитування, бесіди, педагогічне спостереження, анкетування, тестування, експертне оцінювання; аналіз навчальної діяльності, творчих робіт студентів – з метою виявлення сформованості складових культурологічної компетентності студентів у процесі навчання; констатувальний та формувальний етапи педагогічного експерименту для визначення ефективності запропонованої технології;

– *математичних*: статистичні методи аналізу отриманих даних з метою виокремлення кількісних та якісних характеристик сформованості складових культурологічної компетентності, виявлення їх розбіжності в контрольних та експериментальних групах.

Організація дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2009–2015 років і охоплювала кілька етапів наукового пошуку.

На першому етапі (2009–2012 рр.) – теоретико-пошуковому – здійснено теоретичний аналіз окресленої проблеми та вивчення практичного досвіду формування культурологічної компетентності майбутніх фахівців; охарактеризовано стан дослідження проблеми у філософській, психолого-педагогічній й методичній літературі, обґрунтовано її актуальність.

На другому етапі (2012–2013 рр.) – формувальному – розроблено програму дослідження, визначено його мету, експериментальну базу, діагностичний інструментарій, охарактеризовано рівні сформованості досліджуваної компетентності шляхом проведення контрольного зрізу в експериментальній та контрольній групах; проведено аналіз й порівняння одержаних результатів; розроблено модель і технологію формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

На третьому етапі (2014–2015 рр.) – оцінно-узагальнюючому – впроваджено в навчально-виховний процес модель та технологію формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів енергетиків у ході вивчення гуманітарних дисциплін та перевірено їх ефективність, здійснено порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів експерименту, сформульовано загальні висновки дослідження, а також оформлено текст дисертаційної роботи.

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснювалося на базі Вінницького національного технічного університету, Вінницького національного аграрного університету, Одеського національного

політехнічного університету, Миколаївського політехнічного коледжу, Одеської національної академії харчових технологій. Усього в експерименті брало участь 475 майбутніх інженерів-енергетиків та 23 педагога-експерта названих навчальних закладів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

вперше: обґрунтовано модель формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, визначено її структурні компоненти (мотиваційно-ціннісний, змістово-проектувальний, інформаційно-контекстуальний, діяльнісно-процесуальний, рефлексивно-аналітичний); обґрунтовано комплекс педагогічних умов (спрямованість професійної підготовки на формування культурологічної компетентності майбутнього фахівця визначеного профілю, комунікативна колективна діяльність майбутніх інженерів-енергетиків під час вивчення гуманітарних дисциплін, забезпечення єдності основних складових культурологічної компетенції майбутнього інженера, використання оптимального поєднання форм, методів і засобів у навчальній та навчально-професійній діяльності); виділено та проаналізовано відповідні критерії (ціннісно-мотиваційний, інформаційно-змістовий, діяльнісно-організаційний, когнітивно-технологічний, рефлексивний), показники та рівні сформованості культурологічної компетентності студентів до майбутньої інженерно-енергетичної діяльності;

удосконалено сутність і структуру культурологічної компетентності; уточнено базові поняття дослідження «культура», «професійна компетентність», «культурологічна компетентність», «культурологічна компетентність майбутніх інженерів-енергетиків»;

подальшого розвитку набули положення щодо складової професійної підготовки майбутніх інженерів-енергетиків, упровадження сучасних форм, методів і засобів з метою формування культурологічної компетентності майбутніх фахівців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Практичне значення дослідження полягає у розробці технології формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків. Запропонована програма спецкурсу «Формування культурологічної компетентності інженера-енергетика» може бути інтегрована в зміст професійної підготовки майбутніх спеціалістів енергетичної галузі. Підготовлено навчально-методичний посібник «Збірник вправ, тестів та завдань щодо формування культурологічної компетентності інженерів-енергетиків», який містить методичні рекомендації, що сприяють вибору оптимальних форм і методів підготовки майбутніх інженерів-енергетиків, та методичні рекомендації «Формування культурологічної

компетентності майбутніх інженерів-енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін».

Основні положення і результати дисертаційної роботи **впроваджено** в навчально-виховний процес Вінницького національного аграрного університету (довідка № 12-48-1592 від 10.07.2015 р.), Одеського національного політехнічного університету (акт № 993 від 28.05.2014 р.), Одеської національної академії харчових технологій (акт № 993 від 26.05.2014 р.), Миколаївського політехнічного коледжу (довідка № 230 від 27.05.2014 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях, зокрема, *міжнародних*: «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» (Київ, 2004), «Формування духовно-моральних цінностей та професійного становлення молоді в сучасних соціокультурних умовах» (Вінниця, 2005), «Проблеми професійного становлення молоді на основі духовно-моральних цінностей» (Вінниця, 2006), «Шляхи розвитку духовності та професіоналізму за умов глобалізації ринку освітніх послуг» (Вінниця, 2007), «Гуманізм та освіта» (Вінниця, 2008), «Розвиток духовності та професіоналізму в умовах глобалізації» (Вінниця, 2008), «Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах» (Вінниця, 2009), «Духовно-моральне виховання особистості: виклики XXI століття» (Київ – Вінниця, 2010), «Духовна культура особистості: креативні освітні технології» (Київ – Вінниця, 2011), «Духовна культура особистості та її інноваційні освітні технології: виклики XXI століття» (Вінниця, 2012), «Креативні технології морального і патріотичного виховання молоді як основа успішного розвитку особистості» (Вінниця, 2013), «Формування духовно-моральних цінностей у дітей та молоді» (Вінниця, 2014), *Pedagogy of 21st century: teaching in the world of constant information* (Будапешт, 2014); *всеукраїнських*: «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі» (Київ, 2007), «Стратегія інноваційного розвитку обдарованості в системі проектування виховного процесу» (Київ, 2010), «Новітні педагогічні технології у світлі духовних цінностей Європейської цивілізації» (Вінниця, 2014).

Публікації. Основні положення і результати дослідження відображено у 14 публікаціях: 9 статей у провідних наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних фахових періодичних виданнях, 2 – у збірниках наукових праць, 1 посібник у співавторстві.

Особистий внесок здобувача. У посібнику «English for every day communication for the students of power engineering department»,

опублікованому у співавторстві з професором О. М. Джеджулою, здобувачем здійснено розробку спецкурсу «Формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків», підготовлено тексти культурологічного спрямування, тести і завдання для майбутніх інженерів-енергетиків, які поглиблюють знання студентів з основ культурології.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 311 сторінок, з яких 176 основного тексту. Список використаних джерел включає 280 найменувань (з них – 9 іноземними мовами).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його мету, завдання, об'єкт і предмет; представлено методи науково-педагогічного дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення, подано відомості про апробацію, впровадження та публікацію результатів наукового пошуку.

У першому розділі – **«Теоретичні основи формування культурологічної компетентності майбутнього інженера-енергетика у процесі вивчення гуманітарних дисциплін»** – розглянуто визначену компетентність майбутніх інженерів-енергетиків як науково-теоретичну та педагогічну проблему, представлено результати її категоріально-понятійного аналізу; охарактеризовано наукові підходи до формування досліджуваного явища.

У результаті теоретичного аналізу окреслено сутність категорій «культура», «культурологічна компетентність», а також розглянуто особливості тлумачення понять «компетентність», «компетенція» у межах досліджуваної проблеми. Поняття «культурологічна компетентність» розглядається як інтегративне утворення особистості, що вміщує *знання* про світову і національну культуру, ціннісно-мотиваційну сферу майбутнього фахівця, *уміння* застосовувати їх у процесі творчого розв'язання практичних задач у професійній діяльності, *навички* соціокультурного спілкування, *здатність* до рефлексії, правильного орієнтування в сучасному соціокультурному просторі, а також критичне мислення, прагнення кожного індивіда до саморозвитку та самоосвіти, що *проявляється у готовності* до конструктивної культуротворчої діяльності в умовах культурних відмінностей між народами.

Культурологічна компетентність майбутніх інженерів-енергетиків є складовою професійної компетентності фахівця, його професійно-особистісною характеристикою і результатом їх професійної підготовки.

Культурологічна компетентність майбутніх інженерів-енергетиків – це якісна, інтегративна професійно-особистісна характеристика, що визначається наявністю: загальнокультурних та національно-культурних *знань* та *вмінь* виокремлювати спільне й відмінне в культурах різних країн, світосприйнятті їх носіїв, духовно-моральні властивості та мотиваційно-ціннісні орієнтації; *здатності* до національної самоідентифікації, інтеграції й рефлексії, *готовності* здійснювати культуротворчу діяльність, вести міжкультурний діалог; *усвідомлення* себе та кожної особистості як носія певної етнокультури, що дає змогу ефективно протидіяти антигуманістичним тенденціям у професійній діяльності і повсякденному житті.

У результаті аналізу досліджуваної проблеми розглянуто такі наукові підходи: *компетентнісний*, реалізація якого сприяє формуванню особистості майбутніх фахівців інженерної галузі як різнобічно та гармонійно розвинених творчих особистостей, здатних до саморозвитку та самовдосконалення; *культурологічний* – розглядає феномен культури як базовий для розуміння людини, її свідомості, життєдіяльності та культуротворчості; *комунікативний* – забезпечує реалізацію здатності майбутніх енергетиків користуватися іноземною мовою у процесі міжкультурного спілкування; *системно-синергетичний підхід*, у контексті якого виділено структурні компоненти та розроблено модель формування культурологічної компетенції майбутнього інженера-енергетика; *особистісно орієнтовний* – передбачає використання комплексу принципів, методів, засобів, реалізація яких сприяє розвитку творчих здібностей, формуванню індивідуальних якостей людини, загальнолюдських національних цінностей; *акмеологічний підхід* – орієнтований на вищі досягнення майбутніх фахівців у сфері духовного розвитку особистості; *функціональний* – полягає в дослідженні структури культурологічної компетентності і встановленні залежності між її складовими.

У другому розділі – **«Модель формування культурологічної компетентності майбутнього інженера-енергетика у процесі вивчення гуманітарних дисциплін»** – проаналізовано роль і функції гуманітарних дисциплін у процесі формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків; окреслено її сутність, структуру, показники, критерії та рівні сформованості; обґрунтовано авторську модель формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків.

Запропонована модель розглядається як цілісна система, що включає сучасні вимоги соціального замовлення, мету, завдання, теоретико-методологічні засади, принципи, форми, методи та засоби формування культурологічної компетентності в процесі вивчення гуманітарних дисциплін, компоненти культурологічної компетентності, характеристику

рівнів її сформованості на основі відповідних критеріїв та показників, а при необхідності й корекції визначених компонентів.

В якості об'єкта моделювання виступає процес формування культурологічної компетентності майбутнього інженера-енергетика. Суб'єктами підготовки є студенти технічних ВНЗ – майбутні інженери електротехнічного профілю.

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає формування позитивних стійких мотивів навчальної діяльності, які нерозривно пов'язані з професійними і відображають ступінь усвідомлення студентами значущості обраної професії, міжкультурної комунікації й загальної культури в її межах.

Інформаційно-контекстуальний компонент сприяє формуванню системи теоретичних знань основ історії, мови та культури, країнознавства. Це базис культурологічної компетентності особистості, що вміщує систему історико-культурних, лінгвокраїнознавчих та загальнокультурних знань.

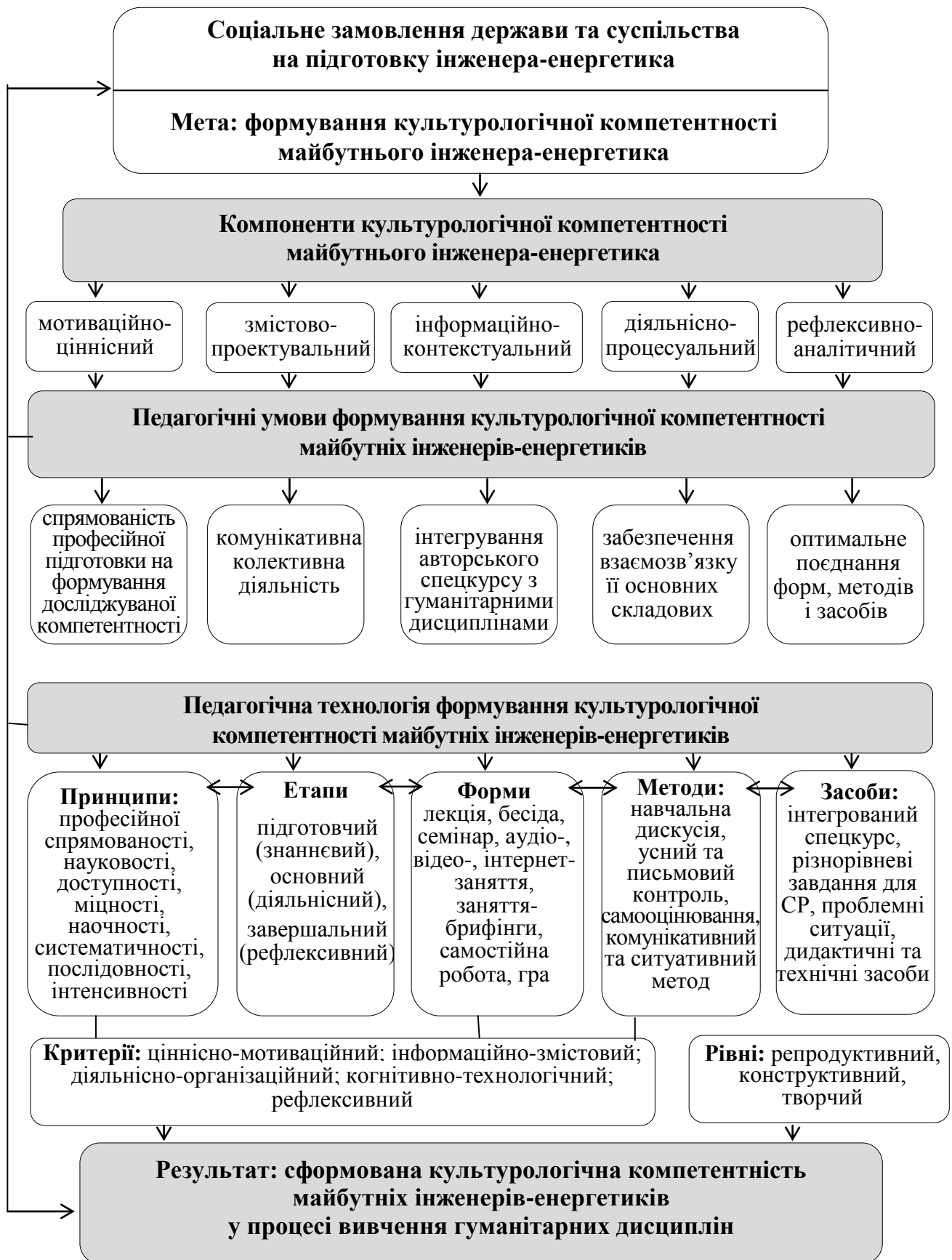
Змістово-проектувальний компонент передбачає особистісне, загальнокультурне, професійне вдосконалення майбутнього фахівця за допомогою діагностики його індивідуальних та особистісно-професійних особливостей студента, а також постановку цілей навчання, контроль ступеня досягнення цілей, способів їх виявлення та оцінки.

Діяльнісно-процесуальний компонент включає динамічні характеристики процесу навчання, що реалізується за допомогою форм, методів викладання і навчання. В його основі – самостійне керування розумовими операціями, використання теоретичних знань на практиці, формування практичних умінь. Важливою є міжкультурна комунікативна складова, що виявляється в здатності успішно спілкуватися в різних міжкультурних ситуаціях, застосовуючи набуті загальнокультурні знання.

Рефлексивно-аналітичний компонент відображається в способах і характері дій та вчинків, що впливають на внутрішні стимули розвитку потреби студентів до самоосвіти та самовдосконалення, і пов'язаний з високим рівнем творчості в професійній сфері, оцінкою її ефективності. Цей компонент свідчить про засвоєння людиною основ культури, передбачає здатність до емоційного переживання, володіння розвинутою уявою, образним мисленням. Він реалізується шляхом залучення майбутніх фахівців до аналітико-оцінної, пошуково-практичної діяльності.

Отже, всі ці складові культурологічної компетентності пов'язані між собою, а сформованість кожної з них має визначати рівень сформованості культурологічної компетентності студента, який здобуває професію інженера-енергетика (репродуктивний, конструктивний, творчий).

Репродуктивний рівень характеризується недостатньою сформованістю культурологічних знань, умінь, якостей особистості, відсутністю вираженого інтересу до розуміння сутності культурологічного підходу до освіти та бажання підвищувати свій культурний рівень (рис. 1).

Рис. 1. Модель формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків

Конструктивний рівень – оволодінням основами культурологічних знань та комунікації, сформованістю професійно-комунікативних умінь і якостей особистості, проте відчуваються труднощі у розв'язанні комунікативних ситуацій; студент прагне до задоволення потреби в творчій діяльності та самореалізації у визначеному напрямі.

Творчий рівень виявляється у наявності у майбутніх інженерів-енергетиків потреби до використання культурологічного підходу на заняттях, самовдосконалення, саморозвитку у творчій пошуковій діяльності, прагнення до збагачення обсягу знань культурологічного характеру, підвищення рівня загальної культури.

Отже, процес формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків у ході вивчення гуманітарних дисциплін є достатньо складним, а побудова моделі культурологічної компетентності вимагає застосування комплексу підходів (компетентнісного, культурологічного, системно-синергетичного, комунікативного, особистісно орієнтованого, акмеологічного, функціонального) та принципів організації навчання.

Визначено навчально-виховні завдання щодо формування культурологічної компетентності майбутніх фахівців, до яких віднесено: розвиток здібностей, креативності, особистісних та професійно важливих якостей, пізнавальної мотивації й ціннісного ставлення до обраної професійної діяльності, творчої ініціативи та рефлексивних здібностей студентів, підвищення загального рівня освіти та культури, здатності до творчого пошуку.

Обґрунтовані принципи окреслюють вибір форм, методів і засобів організації навчання в процесі формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків. Одним із основних елементів ефективного впровадження моделі формування професійної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін є визначення, проектування та реалізація відповідних педагогічних умов.

У третьому розділі – **«Дослідно-експериментальна перевірка ефективності моделі формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків»** – представлено програму організації педагогічного експерименту; проаналізовано результати його констатувального і формувального етапів; розкрито особливості педагогічної технології; здійснено порівняльний аналіз результатів формувального етапу експерименту в контрольних та експериментальних групах.

Програма експериментальної роботи включала три етапи: констатувальний, формувальний, узагальнюючий.

На констатувальному етапі експерименту визначено стан та рівні сформованості культурологічної компетентності інженерів-енергетиків та її компоненти. Виокремлено й охарактеризовано відповідні рівні

(репродуктивний, конструктивний, творчий). За його результатами загальний рівень сформованості культурологічної компетентності студентів визначено як низький, окреслена компетентність формується стихійно і недостатньою мірою, її структурні компоненти потребують цілеспрямованого розвитку.

Формувальний етап експерименту передбачав реалізацію авторської моделі формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін («Культурології», «Філософії», «Історії України», «Іноземної мови») шляхом розробки та впровадження відповідної технології. Створене навчально-методичне забезпечення сприяло: збагаченню змісту гуманітарних дисциплін матеріалом загальнокультурного характеру; застосуванню проблемного навчання; використанню інтерактивних методів; розробці алгоритму, що включає в себе три взаємопов'язані складові, основу яких становить авторський спецкурс «Формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків», відповідний навчально-методичний посібник та підготовлені методичні рекомендації.

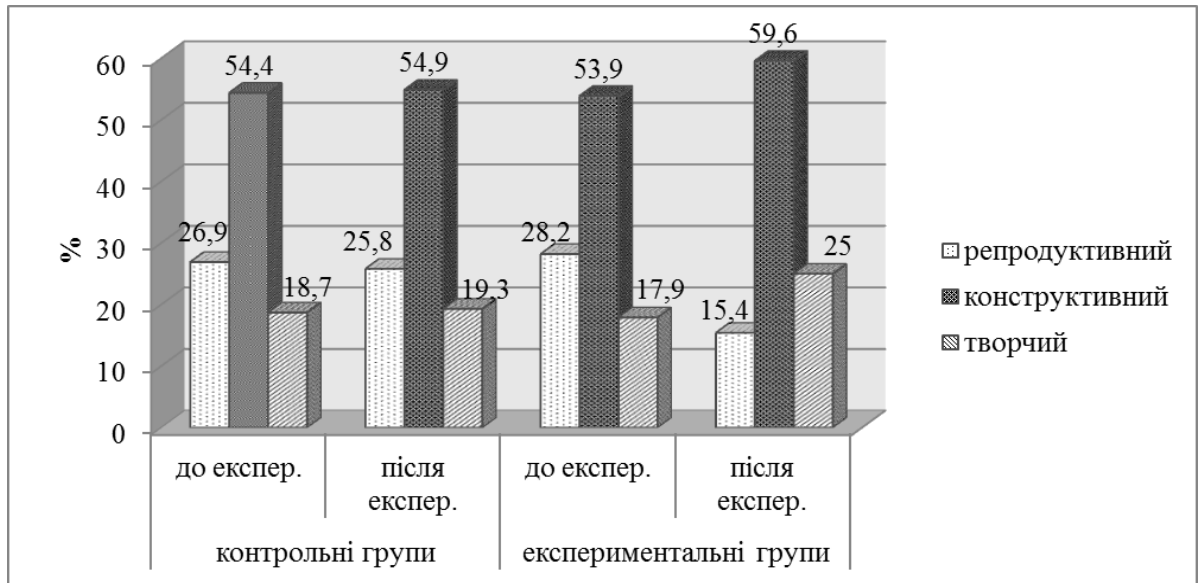
Ефективність реалізації розробленої моделі у процесі вивчення гуманітарних дисциплін було перевірено наприкінці експериментальної роботи шляхом порівняння результатів вхідної та вихідної діагностики та експертного оцінювання.

Виявлено, що в ЕГ на початку експерименту на репродуктивному рівні було 28,2 % студентів, наприкінці експерименту відбулося їх зменшення до 15,4 %; відповідно на конструктивному рівні на початку експерименту було 53,9 % студентів, наприкінці експерименту – 59,6 %; на творчому рівні – на початку – 17,9 % , наприкінці – 25 %. У КГ отримані результати змінилися незначною мірою (табл. 1, рис. 2).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз рівнів сформованості культурологічної компетентності (абсолютне значення та у %) у контрольних та експериментальних групах до та після експерименту

	Контрольні групи				Експериментальні групи			
	До експер.		Після експер.		До експер.		Після експер.	
	АЗ	%	АЗ	%	АЗ	%	АЗ	%
Репродуктивний	86	26,9	82	25,8	44	28,2	24	15,4
Конструктивний	173	54,4	175	54,9	85	53,9	94	59,6
Творчий	59	18,7	61	19,3	28	17,9	39	25
Усього	318	100	318	100	157	100	157	100

Рис.2. Динаміка рівнів сформованості культурологічної компетентності майбутніх-інженерів енергетиків у процесі експерименту.

Підтверджено достовірність результатів експериментального дослідження за допомогою φ – критерію Фішера, що засвідчило значення коефіцієнту $\varphi_{\text{емп}} = 2,31$, яке перевищує $\varphi_{\text{крит}} = 1,64$ з вірогідністю 0,01 та дозволяє зробити висновок про доцільність виявленої різниці між розподілами.

Таким чином, результати експерименту підтвердили ефективність розробленої моделі та технології формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів наукового дослідження дає підстави сформулювати такі висновки:

1. Проаналізовано стан проблеми формування культурологічної компетенції майбутніх інженерів-енергетиків у педагогічній теорії і практиці. Виділено та обґрунтовано наукові підходи до досліджуваної проблеми (компетентнісний, культурологічний, системно-синергетичний, комунікативний, особистісно орієнтований, акмеологічний, функціональний).

На основі категоріального аналізу педагогічної літератури уточнено зміст ключових понять дослідження, зокрема, «культурологічна компетентність майбутнього інженера-енергетика як якісної, інтегративної професійно-особистісної характеристики, що визначається наявністю: загальнокультурних та національно-культурних *знань* та *вмінь* виокремлювати спільне й відмінне в культурах різних країн, світосприйнятті їх носіїв, духовно-моральні властивості та мотиваційно-ціннісні орієнтації; *здатність* до національної самоідентифікації, інтеграції й рефлексії,

готовність здійснювати культуротворчу діяльність, вести міжкультурний діалог; *усвідомлення* себе та кожної особистості як носія певної етнокультури, що дає змогу ефективно протидіяти антигуманістичним тенденціям у професійній діяльності і повсякденному житті.

2. Виділено та обґрунтовано комплекс педагогічних умов формування культурологічної компетенції майбутніх інженерів-енергетиків, які тлумачаться як сукупність обставин, що сприяють підвищенню ефективності формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків. До педагогічних умов віднесено: спрямованість професійної підготовки на формування визначеної компетентності; комунікативну колективну діяльність майбутніх інженерів-енергетиків у ході вивчення гуманітарних дисциплін; інтегрування спецкурсу «Формування культурологічної компетентності інженера-енергетика» з гуманітарними дисциплінами; забезпечення єдності основних складових культурологічної компетенції майбутнього інженера; використання оптимального поєднання форм, методів і засобів у навчальній та навчально-професійній діяльності

3. Охарактеризовано структуру культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків та виокремлено її компоненти: *мотиваційно-ціннісний* – передбачає формування позитивних стійких професійних мотивів, *змістово-проектувальний* – розробку напрямів особистісного, загальнокультурного та професійного вдосконалення майбутнього фахівця, *інформаційно-контекстуальний* – формування системи теоретичних знань, на яких ґрунтується культурологічна компетентність особистості, *діяльнісно-процесуальний* – динамічні характеристики сутності навчання, що реалізуються за допомогою форм та методів викладання і навчання, *рефлексивно-аналітичний* – здатність до естетичного сприйняття дійсності, що підвищує рівень комунікативності, загальнокультурної та професійної обізнаності. Виявлено та проаналізовано критерії сформованості культурологічної компетентності майбутніх спеціалістів енергетичної галузі (*ціннісно-мотиваційний, інформаційно-змістовий, діяльнісно-організаційний, когнітивно-технологічний, рефлексивний*). Проаналізовано рівні сформованості культурологічної компетентності майбутніх фахівців (репродуктивний, конструктивний, творчий).

4. Обґрунтовано та впроваджено в освітній процес ВНЗ авторську модель формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, що розглядається у вигляді цілісної системи, яка включає вимоги соціального замовлення до якості підготовки майбутніх інженерів-енергетиків, мету, завдання, структуру, педагогічні умови формування культурологічної компетентності майбутніх фахівців. Шляхом реалізації моделі визначено педагогічну

технологію, яка вміщує відповідні принципи, етапи, форми, методи та засоби, що реалізуються в навчальному процесі. Характеристику рівня сформованості культурологічної компетентності здійснено на підставі виявлених критеріїв та показників, а при необхідності й корекції окреслених компонентів культурологічної компетентності. За допомогою розробленої технології формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків експериментально перевірено ефективність авторської моделі.

Результати педагогічного експерименту засвідчують, що в експериментальній групі значно зріс рівень культурологічної компетентності студентів за всіма показниками. Зокрема, майже у 60% студентів ЕГ зафіксовано конструктивний рівень і у 25 % респондентів – творчий рівень сформованості культурологічної компетентності.

5. Розроблено навчально-методичне забезпечення формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків у процесі культурологічної підготовки. Апробовано спецкурс «Формування культурологічної компетентності інженерів-енергетиків», мета якого полягала у розвитку мотивації навчання студентів, оволодінні ними різними видами культурологічних знань і вмінь, поетапному формуванні вмінь монологічного і діалогічного мовлення, знайомстві студентів із нормами етикету, залученні до навчальної діяльності згідно з умовами і завданнями ситуацій спілкування, формуванні вмінь аналізу і коригування, самоконтролю і взаємоконтролю мовленнєвої діяльності, розвитку основних компонентів культурологічної компетентності за допомогою форм, методів, прийомів та засобів, які використовувалися в процесі викладання гуманітарних дисциплін. Підготовлено навчально-методичний посібник та рекомендації, в яких розглянуто особливості формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів енергетиків.

Оцінювання педагогічної ефективності моделі і технології її впровадження в навчальний процес, спецкурсу та його навчально-методичного забезпечення здійснювалося засобами експертного оцінювання викладачами ВНЗ. Діагностика та обробка емпіричних даних проводилися за методикою оцінки важливості кожної окремо взятої вимоги до запропонованих навчально-методичних матеріалів.

Таким чином, можна стверджувати, що поставлені завдання виконано, педагогічні умови реалізовано, що сприяло підвищенню рівня сформованості культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків. Перспективними напрямками наукових пошуків можуть бути:

поглиблене вивчення структурних елементів культурологічної компетентності; оволодіння механізмами впливу різних культур на особистісну та професійну самореалізацію фахівців в енергетичній та інших сферах діяльності, проблеми подальшого підвищення рівня культури майбутніх фахівців.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Федорцова О. Г. Особистісний підхід до студентської молоді в процесі формування духовно-моральних цінностей / О. Г. Федорцова // Нові технології навчання : Шляхи розвитку духовності та професіоналізму за умов глобалізації ринку освітніх послуг : зб. наук. праць. – Ч. I. – Спец. вип. – № 48. – Київ-Вінниця, 2007. – С. 163–166.

2. Федорцова О. Г. Формування духовно-моральних якостей студентів технічного ВНЗ засобами мистецтва, застосовуючи комп'ютерну технологію / О. Г. Федорцова // Нові технології навчання : Розвиток духовності та професіоналізму в умовах глобалізації : зб. наук. праць. – Ч. 2. – Спец. вип. № 55. – Київ-Вінниця, 2008. – С. 260–262.

3. Федорцова О. Г. Впровадження комп'ютерної технології в процесі формування духовно-моральних якостей молоді технічного ВНЗ / О. Г. Федорцова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. – Вип. 18. – Київ-Вінниця, 2008. – С. 486–490.

4. Федорцова О. Г. Професійна підготовка майбутніх інженерів на основі духовно-моральних цінностей : [наук.-метод. зб.] / О. Г. Федорцова // Нові технології навчання. – № 69. – Ч. II. – Київ-Вінниця, 2011. – С. 281–284.

5. Федорцова О. Г. Формування особистості студента технічного ВНЗ засобами мистецтва в процесі навчання та виховання : [наук.-метод. зб.] / О. Г. Федорцова // Нові технології навчання. – № 73. – Ч. II. – Київ-Вінниця, 2012. – С. 254–258.

6. Федорцова О. Г. Проблемні аспекти навчання і виховання майбутнього інженера засобами вивчення гуманітарних дисциплін / О. Г. Федорцова // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Вип. № 63. – Житомир, 2012. – С. 173–176.

7. Федорцова О. Г. Культурологічна компонента у творах сучасних письменників Великої Британії і США в процесі вивчення гуманітарних дисциплін у технічному ВНЗ / О. Г. Федорцова // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Вип. № 3 (69). – Житомир, 2013. – С. 194–197.

8. Федорцова О. Г. Технологія і шляхи формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів : [наук.-метод. зб.] / О. Г. Федорцова // Нові технології навчання. – № 79. – К., 2013. – С. 191–193.

9. Федорцова О. Г. Подолання труднощів педагогічного процесу на шляху формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків / О. Г. Федорцова // Нові технології навчання. – № 83. Новітні педагогічні технології у світлі духовних цінностей Європейської цивілізації. – Вінниця-Київ, 2014. – С. 263–265.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Федорцова О. Г. Формування ціннісних орієнтацій особистості студента технічного ВНЗ / О. Г. Федорцова // Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах : наук.-метод. зб. – Ч. 2. – Спец. вип. – № 58. – Київ-Вінниця, 2009. – С. 244–247.

11. Федорцова О. Г. Формування культурологічної компетентності майбутнього інженера як педагогічна проблема / О. Г. Федорцова : [наук.-метод. зб.]. – Духовно-моральне виховання і професіоналізація особистості : виклики ХХІ століття. – Київ-Вінниця, 2010. – С. 190–191.

12. Федорцова Е. Г. Проблемы культурологической подготовки специалистов с высшим техническим образованием / Е. Г. Федорцова // Профессионализм педагога : сущность, содержание, перспективы развития. Научные труды. – Ч. II. – Москва-Ярославль, 2013. – С. 490–494.

13. Федорцова Е. Г. Формирование гуманитарных компетенций студентов при изучении гуманитарных дисциплин в техническом ВУЗе / Е. Г. Федорцова // Science and education a new dimension. – Pedagogy and Psychology. – II, Issue 25, 2014. – P. 68–71.

14. Федорцова О. Г. English for every day communication for the students of power engineering department : [зб. вправ, тестів та завдань] / О. Г. Федорцова, О. М. Джеджула. – Вінниця : ТОВ «Нілан – ЛТД», 2015. – 132 с.

АНОТАЦІЇ

Федорцова О. Г. Формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2016.

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню проблеми формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків. З'ясовано

провідні наукові підходи до визначеної проблеми. Обґрунтовано категоріально-понятійний апарат проблеми дослідження, а саме категорії: «культура», «компетенція», «компетентність», «культурологічна компетентність», «культурологічна компетентність майбутніх інженерів-енергетиків». Окреслено педагогічні умови, досліджено роль та функції гуманітарних дисциплін у формуванні культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків. Проаналізовано складові компоненти, виокремлено критерії та показники оцінки рівня культурологічної компетентності майбутніх фахівців.

Науково обґрунтовано та експериментально перевірено модель за допомогою технології формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Результати експерименту засвідчили про суттєве зростання рівня культурологічної компетентності майбутніх фахівців та було впроваджено в систему професійної підготовки інженерів-енергетиків.

Ключові слова: культура, компетенція, компетентність, культурологічна компетентність, культурологічна компетентність майбутніх інженерів-енергетиків.

Федорцова Е. Г.   Формирование   культурологической компетентности будущих инженеров-энергетиков в процессе изучения гуманитарных дисциплин. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, Житомир, 2016.

Диссертационная работа посвящена исследованию проблемы формирования культурологической компетентности будущих инженеров-энергетиков в процессе изучения гуманитарных дисциплин. Проанализированы ведущие научные подходы к данной проблеме.

Обоснован категориально-понятійний апарат проблеми дослідження: «культура», «компетенція», «компетентність», «культурологічна компетентність», «культурологічна компетентність майбутніх інженерів-енергетиків».

Выявлены и проанализированы педагогические условия, которые предполагают: направленность профессиональной подготовки на формирование культурологической компетентности будущего инженера-энергетика; коммуникативную коллективную деятельность студентов в процессе изучения гуманитарных дисциплин; интегрирование разработанного спецкурса с гуманитарными дисциплинами; обеспечения

единства основных составляющих культурологической компетенции будущего инженера; использование оптимального сочетания соответствующих культурологических форм, методов, средств в учебной и учебно-профессиональной деятельности.

Исследованы роль и функции гуманитарных дисциплин в процессе формирования культурологической компетентности будущих инженеров-энергетиков. В соответствии со структурой культурологической компетентности выявлены компоненты, разработаны и обоснованы критерии сформированной культурологической компетентности будущих специалистов энергетической отрасли (ценностно-мотивационный, информационно-содержательный, деятельностно-организационный, когнитивно-технологический, рефлексивный) и показатели уровня сформированности культурологической компетенции будущих инженеров-энергетиков (репродуктивный, конструктивный, творческий).

Обоснована и внедрена в образовательный процесс вуза модель формирования культурологической компетентности будущих инженеров-энергетиков при изучении гуманитарных дисциплин, которая рассматривается как целостная система, включающая требования социального заказа к качеству подготовки будущих инженеров-энергетиков, цель, задачи, теоретические принципы формирования культурологической компетентности будущего специалиста; формы, методы и средства развития культурологической компетентности в процессе изучения гуманитарных дисциплин; характеристику уровня сформированной культурологической компетентности на основе соответствующих критериев и показателей, а при необходимости и коррекции соответствующих компонентов.

Разработана технология формирования культурологической компетентности будущих инженеров-энергетиков в процессе изучения гуманитарных дисциплин. Апробирован спецкурс «Формирование культурологической компетентности инженеров-энергетиков». Спецкурс способствовал развитию мотивации учения студентов; овладению ими различными видами культурологических знаний и умений; поэтапному формированию умений монологического и диалогического общения; умений анализа и коррекции, самоконтроля и взаимоконтроля речевой деятельности; усвоению студентами-энергетиками нормами этикета; включению их в проблемные ситуации общения; развитию основных компонентов культурологической компетентности посредством реализации авторской технологии, активных форм, методов, приемов и средств, которые использовались при изучении гуманитарных дисциплин. Разработано учебно-методическое обеспечение процесса формирования культурологической компетентности будущих инженеров-энергетиков.

Подготовлено учебно-методическое пособие, в котором представлены упражнения и задания, а также рекомендации по формированию культурологической компетентности будущих специалистов.

Результаты эксперимента, свидетельствующие о позитивной динамике показателей уровня культурологической компетентности будущих специалистов, были реализованы в систему профессиональной подготовки.

Ключевые слова: культура, компетенция, компетентность, культурологическая компетентность, культурологическая компетентность будущих инженеров-энергетиков.

Fedortsova O.G. Formation of Cultural Competence of Future Power Engineers in the Study of Humanities. – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences on the specialty 13.00.04 -the theory and methods of professional education. - Zhytomyr State University named after Ivan Franko Zhytomyr, 2016.

The thesis is devoted to research the problems of formation of cultural competence of power engineers. It was found leading scientific approaches to this problem. Grounded categorial-conceptual apparatus aspects of the research, namely the category of "culture", "competency", "competence", "cultural competence", "cultural competence of power engineers." It is outlined pedagogical conditions. The role and functions of the humanities in shaping the cultural competence of Power Engineers are selected. The main components are outlined and criteria of their formation are justified. Criteria and indicators for assessing the level of cultural competence of Future Power Engineers are done.

Scientifically substantiated and tested the model and technology of cultural competence of Power Engineers in the study of humanities. Experimental results showed significant increase in the level of cultural competence of future professionals.

Key words: culture, competency, competence, cultural competence, cultural competence of Power Engineers.

Підписано до друку 12.11.15. Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 1. Обл. вид. арк. 0.9. Наклад 100.

Видавець і виготовлювач

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.
електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua